

S:t Johannes kapell

Vimmerby församling, Linköpings stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader
och kyrkomiljöer i Linköpings stift 2011

Veronica Olofsson

Kyrkoantikvariska rapporter 2011, Kalmar läns museum

INNEHÅLL

INLEDNING	2
BAKGRUND	2
<i>Syfte</i>	2
<i>Kulturminneslagen</i>	2
VÄRDEBEDÖMNING	3
<i>Inventeringens uppläggning och rapport</i>	3
LINKÖPINGS STIFT, KALMAR LÄN – EN KORT HISTORIK	3
S:T JOHANNES KAPELL	4
BESKRIVNING	4
KYRKOMILJÖN	4
BEGRAVNINGSPLATSEN/KYRKOGÅRDEN	4
GRAVKAPELLET	5
<i>Historik</i>	5
<i>Exteriörbeskrivning</i>	6
<i>Interiörbeskrivning</i>	7
VÄRDEBEDÖMNING	12
SAMMANFATTANDE ANALYS	12
BEDÖMNING	12
MÅL OCH REKOMMENDATIONER	14
HÄNDELSELISTA	15
ARKIV OCH LITTERATUR	16

Bilagor:

Kulturminneslagen

Policydokument med grundläggande principer för vården av det kyrkliga kulturarvet

Vårdprinciper

INLEDNING

Bakgrund

Kalmar läns museum har fått i uppdrag av Linköpings stift att genomföra en inventering av tre gravkapell, varav S:t Johannes kapell i Vimmerby är den ena.

Under åren 2004-2006 genomfördes en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapsunderlaget för våra kyrkobyggnader och kyrkomiljöer. Kalmar läns museum utförde inventeringen på uppdrag av Linköpings stift inom stiftets del av Kalmar län. Materialet har visat sig användbart i handläggning, vård- och underhållsplanering samt vid förmedling av kunskap. Inventeringen berörde dock endast de till Svenska kyrkan hörande kyrkobyggnader som omfattas av tillståndsplikt vid förändring enligt Kulturminneslagen, d.v.s. kyrkobyggnader uppförda före utgången av 1939 samt ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Flertalet kyrkobyggnader uppförda efter 1939 omfattades inte av detta arbete. Kunskapen om dessa kyrkobyggnader är idag bristande och någon kulturhistorisk värdering finns sällan. Syftet med en kulturhistorisk inventering och värdering av dessa kyrkor är att hjälpa församlingarna i deras förvaltning, samt att ge stiftet och de kulturvårdande institutionerna ett bättre grepp om kulturvärdena hos de yngre kyrkobyggnaderna.

Svenska kyrkan har under 2009-2010 gjort en utvärdering av de kulturhistoriska inventeringar som utförts runt om i landet, vilket resulterat i sammanlagt tre delrapporter och en sammanfattande slutrapport. I dessa identifieras vissa brister och ett förslag på en förbättrad arbetsmetod presenteras. I stora drag föreslås en bredare och värdebedömning och en bättre lokal förankring av denna.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkans kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att skapa ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkan/kapellet och för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkan/kapellbyggnaden samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkobyggnader/kapell och kyrkomiljöer i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att skapa ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden.

Kulturminneslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas. För kyrkobyggnader uppförda före utgången av 1939 samt ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet, krävs att tillstånd söks hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen).

Värdebedömning

För att åstadkomma en bred och lokalt förankrad värdebedömning av kyrkan utgör den kulturhistoriska värdebedömningen en sammanvägning dels av de antikvariskt framförda värdena och dels av de värden som framhållits av de lokala brukarna.

En förändring gentemot de under åren 2004-2006 genomförda värderingarna är en delvis ändrad terminologi, där den tidigare använda termen ”kulturhistorisk värdering” ersatts av ”värdebedömning”.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en beskrivning av kyrkobyggnaden, fotografier och en värdebedömning samt rekommendationer. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografiering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och församlingarnas egna kyrkoarkiv. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i denna rapport. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, vilket är ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Veronica Olofsson vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik

Linköpings stift bildades i början av 1100-talet och omfattade då Östergötland, Småland, Öland och Gotland. Ur Smålandsdelen bildades 1163 Växjö stift. Sin nuvarande omfattning erhöll Linköpings stift 1603, då södra delen av Kalmar län och Öland avskildes och bildade Kalmar stift, senare 1916 tillfört Växjö stift. Linköpings stift omfattar idag Östergötlands län, nordöstra delen av Jönköpings län och norra delen av Kalmar län. Kalmar läns del består av Södra Tjusts kontrakt samt Sevede-Aspelands kontrakt. Här finns omkring 35 kyrkor och 42 begravningsplatser anlagda före 1940 och skyddade enligt kulturminneslagen.

Under medeltid utgjordes Småland av ett tiotal små folkland. Kust- och inlandsbygder var glest befolkade och politiskt tycks området ha varit svagare knutet till det svenska riket än övriga landskap.

En kraftigt växande befolkning och nya idéströmningar om kyrkorummet under 1700- och 1800-talen medförde ett mycket omfattande nybyggande och ombyggande av kyrkorna. Det sena 1800-talet och tidigt 1900-tal innebar för kyrkornas del en restaurerings- och ombyggnadsperiod, där nyklassicismens rena formspråk övergavs för skiftande stilimiterande ideal.

Under decennierna kring 1900-talets mitt infann sig åter en nybyggnadsperiod, framförallt till följd av befolkningskoncentrationen till städerna och tillkomsten av nya stora bostadsområden, men även kopplat till en ny syn på kyrkans roll i samhället. De nya kyrkorna som uppfördes under efterkrigstiden var ofta kombinerade med församlingslokaler samt gav uttryck för en modernistisk arkitektur och en liturgisk förnyelse. I vissa fall kan en hög takresning vara det tydligaste tecknet på att byggnaden är en kyrka. De nya kyrkorna som uppfördes under 1970-talet präglades av tanken att de skulle vara opretentiösa vardagskyrkor med en skiftande verksamhet för alla åldrar.

S:T JOHANNES KAPELL

Linköpings stift

Fastighetsbeteckning: Vilan 1, Vimmerby socken, Vimmerby kommun, Sevede härad, Kalmar län, Småland.

Koordinater: X 6393815, Y 1502860

Befolkningstal: 1749: 1924 inv, 1805: 2400 inv, 1855: 3877 inv, 1895: 4300 inv, 1925: 5299 inv, 1956: 7918 inv, 2003: 9619 inv.

Ev skydd inkl ev riksintresse: -

BESKRIVNING

Kyrkomiljön

Staden Vimmerby växte fram där vägarna mellan Linköping – Kalmar och Eksjö – Västervik korsade varandra. Stångån var också historiskt sätt en viktig kommunikationsled. Mycket talar för att Vimmerby varit en central plats under järnålder. Första gången namnet Vimmerby omnämns i det skriftliga källmaterialet är 1331, då som Wijmarbü. Staden har framförallt haft historisk betydelse som tings- och marknadsplats. I centralorten Vimmerby har handeln varit den viktigaste näringen. Ännu idag finns en del av den gamla trähusbebyggelsen bevarad framför allt längs Storgatan. Under 1900-talet har Vimmerby blivit mer av en industristad. Vimmerby är kanske idag mest känt som Astrid Lindgrens hemstad.

Begravningsplatsen är belägen på en höjd i den norra delen av centrala Vimmerby, ca 400 meter nordväst om kyrkan. Kyrkogården nås antingen via Kyrkogårdsbacken mot öster eller via Norra industrigatan mot väster. Väster och norr om begravningsplatsen finns industriområden. Närmast i öster finns Stångådalens gymnasium, turistbyrå och busstation. I söder breder den äldre delen av staden ut sig.

Begravningsplatsen/kyrkogården

Begravningsplatsen anlades 1821 och kom då att ersätta en tidigare begravningsplats invid kyrkan. Tidigt uppfördes ett gravkapell på platsen, men det är osäkert var detta låg. De första kvarteren som togs i bruk planlades som rektangulära kvarter genomkorsade av gångar. Redan år 1881 gjordes en omfattande utvidgning av kyrkogården mot söder och mot norr. De nya kvarteren planerades enligt det påbörjade mönstret, med rektangulära kvarter avgränsade av gångar. År 1905 uppfördes ett litet gravkapell på kyrkogården. På 1920-talet hade kyrkogården utvidgats med ytterligare en del norr och nordost om den äldre delen. På 1950-talet byggdes det nya kapellet, S:t Johannes kapell, på en plats där det sedan tidigare stod ett bårhus. År 1978 inköptes från Vimmerby kommun ett stort markområde väster om den befintliga kyrkogården. Där anlades sedan en helt ny kyrkogårdsdel som utvidgades ytterligare kring år 1994. Vid 1990-talets mitt anlades minneslunden i den nordöstra delen av kyrkogården.¹

---

¹ För en mer utförlig historik, se den kulturhistoriska inventeringen av Vimmerby kyrkogård som upprättades 2005 av Kalmar läns museum.

Vimmerby kyrkogård sedd från söder. I förgrunden ses det lilla gravkapellet och mitt i bilden S:t Johannes gravkapell.

Gravkapellet

Historik

S:t Johannes kapell stod klart 1954 och invigdes annandag pingst samma år av biskop Torsten Ysander. Byggnaden uppfördes efter ritningar av Johannes Dahl Arkitektfirma, Tranås av Carl Sandbergs Byggnadsaktiebolag. Kapellet uppfördes intill ett befintligt bårhus som integrerades med det nya kapellet och fick bilda dess vapenhus i öster. Kanske var bårhuset den byggnad som redan omtalades på 1830-talet. Bårhuset fick nytt innertak och nya fönster samt dörrar för att överensstämma med kapellets. Förutom en kyrkosal rymmer byggnaden kapprum och officiantrum i markplan samt kylrum, förråd, personallokaler och bisättningsrum i källarvåningen.

Två år efter invigningen, år 1956, togs en piporgel i bruk, byggd av Magnussons orgelbyggeri i Göteborg. År 1993 utbyttes dock denna orgel mot en ny orgel byggd av Sune Fondel vid Ålems orgelverkstad. År 2000 utbyttes det ursprungliga korset över altaret mot en tavla med blomstermotiv utförd av konstnärinnan Monika Löfsved Pettersson i Västervik, i syfte att anpassa kyrkorummet för borgerliga begravningsförrättningar. År 2007 installerades fjärrvärme i byggnaden.

Kapellet är byggt för att vara ett begravningskapell och här sker omkring 90 begravningar varje år, såväl i Svenska kyrkans ordning som borgerliga förrättningar. Byggnaden används

även vid enstaka andakter vid speciella tillfällen och vid musikandakt i anslutning till Allahelgonahelgen.

Exteriörbeskrivning

Kapellet ligger i syd-nordlig riktning och består av ett långhus med ett indraget kor mot norr och ett lägre vapenhus förlagt mot öster. Kapellet är byggt i en våning med hel källare. Byggnaden har grundsula och grundmurar av betong samt en sockelbeklädnad av granit. Väggarna är murade av tegel som putsats in- och utvändigt med kalkbruk avfärgade med vit kalkfärg. Fasadputsens består av spritputs med slätputsade hörn och omfattningar. Sadeltaget täckt med enkupiga röda betongpannor med avtäckningar av kopparplåt. De kopplade vitmålade fönstren är spröjsat smårutiga.

Vapenhuset, d.v.s. det f.d. bårhuset, har en stomme av trä med spritputsade väggar, gråmålad putsad grund och betongpannor på taket. Vapenhusets tak kröns av ett förgyllt kors med kula. Entréportarna till vapenhuset respektive till källarvåningen är av trä med panel i rutmönster, gråmålade och med fotplåt av koppar. Yttertrappor är av granit.

Kapellet sett från sydost.

Kapellet från sydväst. Vid den västra fasaden finns en infart till källarvåningen.

Vapenhuset utgörs av ett äldre bårhus som fanns på platsen och som integrerades med kapellet då det uppfördes 1954.

Detalj av kapellets lätt svängda takfall.

Kapellets sockel är klädd med granit.

Detaljbild av huvudentréns kläpp.

Källarvåningens entré. Den vänstra dörren leder in till ett förråd, den mittersta till ett bisättningsrum och den högra till en personallokal.

Interiörbeskrivning

Ceremonisalen är uppbyggd som ett kyrkorum med långhus och indraget kor två trappsteg upp. Rummet har ett golv täckt av rektangulära kalkstensplattor. Golvsockeln är av trä och målat i grått. Väggarna är putsade och avfärgade i ljusgult och taket är ett mörkt fernissat

tredingstak av fanérbrädor. Fönstren är vitmålade och har fönsterbänkar av kalksten. På väggarna sitter ljuslampetter av mässing och två enkla nummertavlor av furu. Rummet är möblerat med lösa trästolar med rosaklädd sits.

Koret ligger två trappsteg upp och utmärks av en kantig form samt höga smala fönster mot väster respektive öster. Här finns hiss för att föra kistan till och från källaren. Koret är möblerat med ett enkelt altare med klädd knäpall. Som altartavla finns ett motiv i form av en blomsteräng utfört av konstnärinnan Monika Löfsved Pettersson, Västervik. I den bakre delen av ceremonisalen finns en läktare med orgelfasad från 1957 och orgelverk som byggdes nytt 1994 av Ålems orgelverkstad. Gråmålad läktarbarriär av furu med fyllningar och överliggare. Innanför orgelläktaren finns ett förrådsrum mot söder.

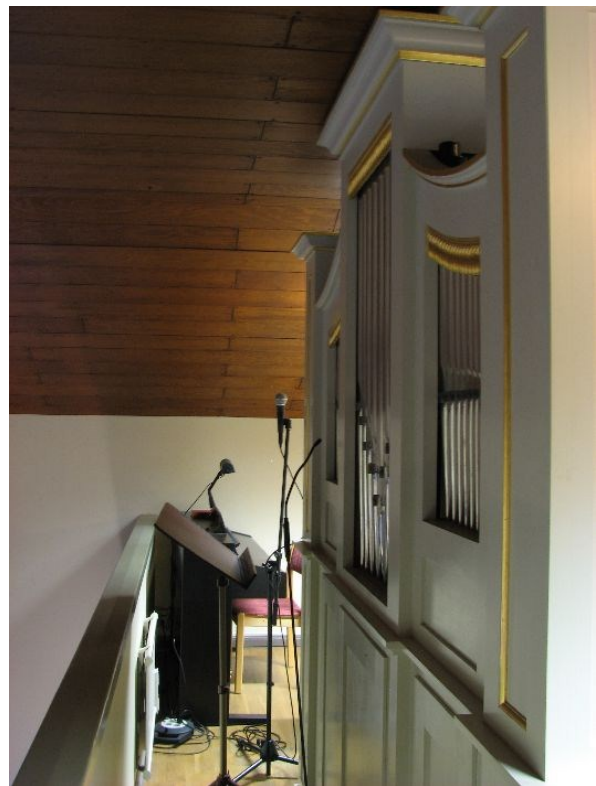
Ceremonisalen sedd från orgelläktaren.

Salen från norr.

Altaret med altartavlan. Lagg märke till korets kantiga form.

Orgelfasaden.

Detalj av väggparti mot väster med fönster och ljuslampett.

En av de två nummertavlorna.

Vapenhuset utgörs av ett rum med vitkalkade väggar, golv täckt av kalkstensplattor och ett mörkt fernissat träpaneltak. En kalkstenstrappa i två steg med enkelt smidesräcke leder upp till två glasade dörrar, vilka leder in till ett kapprum respektive officiantrum. Kapprummet har kalkstensgolv, vitputsade väggar och ett grönbetsat kassetak av plywood med ursprunglig pendalarmatur. Officiantlokalen har ett ekparkettgolv, vitputsade väggar och fernissat kassetak. Rummet är möblerat med ett klädskap och ett skrivbord. Från kapprummet nås även en toalett med plastmattor på golv och väggar samt ett fernissat kassetak. Samtliga innerdörrar i markplanet är försedda med rutdekor genom listverk och är ljus grönlaserade.

Vapenhuset. En kalkstenstrappa leder in till trapphuset (vänstra dörren) respektive kapprummet (pardörren).

Kapprummet med (från vänster) dörrar till officiantrummet, toaletten och kyrkosalen.

Detalj av kapprummets betsade kassettkav av plywood. Liknande kassettkav förekommer även i officiantrummet och toaletten.

Officiantrummet.

Mellan vapenhuset och officiantrummet ligger ett trapphus med kalkstenstrappa till orgelläktaren respektive betongtrappa till källarvåningen. Källare finns under hela byggnaden och nås även via en tillfart från väster. I källaren finns lokaler för förråd, toalett, elcentral, personallokal, kistmottagningsrum, bisättningsrum för kistförvaring och hissrum. Rummen har betonggolv och vitputsade väggar. I kistmottagningsrummet är golvet däremot av kalksten och väggarna är vitkalkade. I fondväggen är en kalkskiva insatt som blombord/altare.

Kistmottagningsrummet i källaren.

VÄRDEBEDÖMNING

Sammanfattande analys

Vimmerby begravningsplats anlades 1821 och det finns uppgifter om att det tidigt uppfördes ett gravkapell på platsen. År 1905 uppfördes ett nytt kapell på kyrkogårdens södra del, lilla kapellet, vilket ännu finns kvar. Då S:t Johannes kapell stod klart 1954, var det alltså det tredje gravkapellet i ordningen som uppfördes på Vimmerby begravningsplats. Att bygga kapell på kyrkogårdar började bli vanligt vid mitten av 1800-talet. Tidigare hade hela begravningsceremonin utspelats på kyrkogården, men vid denna tid blev det allt vanligare att delar av ceremonin hölls i kyrkan. Med det nya modet växte behovet av lokaler. Eftersom begravningsplatsen i Vimmerby ligger en bit från kyrkan behövs ett särskilt kapell för begravingar. S:t Johannes kapell uppfördes som en följd av att det befintliga gravkapellet då var för litet och inte längre ändamålsenligt.

Kapellet har en enkel klassicistisk arkitektur och är ritat av arkitekten Johannes Dahl år 1954. Dahl hade eget arkitektkontor i Tranås mellan åren 1926-1953. S:t Johannes kapell var således en av de sista byggnader som han ritade. Dahl var framförallt verksam i Jönköpings län och angränsande landskap. Han intresserade sig främst för kyrkorestaureringar, men ritade även en del profan bebyggelse. Utmärkande för de sakrala byggnader som han ritade var en förenklad klassicistisk form med funktionalistiska drag och med en mycket funktionell indelning. Något som väl överensstämmer med S:t Johannes kapell. Utmärkande för Dahls arkitektur var också en väl genomförd materialbehandling, ofta med kontraster mellan murade ytor och trä, något som också är påtagligt i S:t Johannes kapell med putsade väggar och panelklädda trätak. Kapellet har en mycket välbevarad arkitektur, såväl exteriört som interiört.

S:t Johannes kapell är planerat för begravningsceremonier och har en mycket tydlig funktionell indelning för detta ändamål. I markplan finns utrymmen för ceremonin och besökarna och i källarplan finns personal. Den genomtänkta funktionen avspeglas även i byggnadens exteriör. Källaren nås via egen infart, förlagd till den västra fasaden och vetter mot en del av kyrkogården som vid tiden för kapellets uppförande ännu inte var tagen i bruk. Entrén för besökarna är välkomnande förlagd mot öster och vetter mot kyrkogårdens centrala del.

Kapellet är beläget på den äldsta delen av begravningsplatsen. Det äldre bårhus som låg på platsen, och som integrerades med kapellet och bildar dess vapenhus, kan vara det första gravkapellet som uppfördes strax efter begravningsplatsens anläggande på 1820-talet.

Bedömning

Följande punkter anger de viktigaste värdena eller egenskaperna hos S:t Johannes kapell samt en motivering till varför de är så viktiga:

- *Kontinuitet.* Kapellet utgör det tredje gravkapellet i ordningen som uppförts på Vimmerby begravningsplats. Allt sedan begravningsplatsen anlades på 1820-talet har det funnits en byggnad för begravningsceremonier.
- *Arkitekturen.* Kapellet har en enkel klassicistisk arkitektur som är karaktäristiskt för tranåsarkitekten Johannes Dahls byggnader. Byggnaden är välbevarad såväl till sin exteriör som interiör.

- *Funktionell.* Byggnaden har en funktionell indelning med alla de funktioner som krävs för ett begravningskapell. Den lämpar sig för såväl kyrkliga som borgerliga ceremonier.
- *Integrerad med äldre byggnad.* Vapenhuset utgörs av ett äldre bårhus som redan låg på platsen. Möjligen kan det vara det allra första gravkapellet som uppfördes på platsen på 1820-talet.

MÅL OCH REKOMMENDATIONER

Nedan presenteras övergripande mål och praktiska rekommendationer för hur bedömda värden bör tas tillvara som resurser och hanteras vid vård, användning och förvaltning.

- En rekommendation är framtagande av en vård- och underhållsplan för S:t Johannes kapell, vilket idag saknas. Den största betydelsen med en vård- och underhållsplan är att vara ett hjälpmedel för församlingens eget arbete med löpande tillsyn, underhåll och planering, d.v.s. ett verktyg för en långsiktig förvaltning av kapellet. Ett annat syfte med en vård- och underhållsplan är att fungera som underlag vid fördelning av såväl interna som externa medel. I vård- och underhållsplanen bör det tydligt framgå vad i byggnaden som är kulturhistoriskt värdefullt och på vilket sätt värdena ska tas tillvara. Särskilt bör man tänka på:
  - Att material i exteriören, d.v.s. såväl fasader, tak, dörrar och fönster, i första hand underhålles och i andra hand bytes mot nytt likt det befintliga.
  - Att vapenhuset utgör ett äldre bårhus som möjligen funnits på kyrkogården sedan 1830-talet.
  - Att ceremonisalens (och orgelläktarens) interiör och inredning i sin helhet behandlas restriktivt vad gäller förändringar.
  - Att tidstypiska detaljer som exempelvis takpaneler, innerdörrar och armaturer behålles. Särskilt gäller detta, förutom ceremonisalen, i vapenhuset och kapprummet.
- Den enkla klassicistiska arkitekturen och byggnadens funktionella indelning bör bevaras. Såväl helheten som detaljerna är viktiga. Ta tillvara på originaldetaljerna. Vid åtgärder, gör lika tidigare. Underhåll ska göras med lämpliga material som är anpassade till de befintliga.
- S:t Johannes kapell har med sitt läge på begravningsplatsen en tydlig funktion. Det finns dock goda möjligheter att utveckla användningen, framförallt till andra förrättningar än begravingar, men även som ett centrum för kyrkogårdens verksamhet.

HÄNDELSELISTA

Förteckningen baserar sig på material från Kalmar läns museums olika arkiv och bibliotek samt material från kyrkoarkivet i Vimmerby.

- 1830-tal? Nybyggnad – bårhuset (då som gravkapell) uppfördes.
- 1954 Nybyggnad – gravkapellet uppfördes efter ritningar av arkitekt Johannes Dahl. Det befintliga bårhuset på platsen införlivades med kapellet.
- 1954 Ombyggnad/renovering – det f.d. bårhuset ombyggdes för att införlivas som vapenhus till kapellet. Ett nytt innertak byggdes och fönster samt dörrar byttes.
- 1956 Fast inredning – orgelfasaden uppfördes och en piporgel från Magnussons orgelbyggeri i Göteborg installerades.
- 1993 Fast inredning – nytt orgelverk byggdes av Sune Fondell, Ålems orgelverkstad.
- 2000 Fast inredning – altarkorset utbyttes till en tavla av Monika Löfsved Pettersson.
- 2007 Teknisk installation – fjärrvärme installerades. Nya radiatorer monterades.

ARKIV OCH LITTERATUR

Tryckta

Rahmqvist, Sigurd (red), *Det medeltida Sverige*, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999.

Hammarskjöld, Britt-Marie, *Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt*. Kalmar 1985.

Jumme, Liselotte, Vimmerby kyrkogård - kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/begravningsplatser i Linköpings stift 2005, rapport från Kalmar läns museum.

Karlson, Bo E, *Johannes Dahl – arkitekt i Tranås*. Ur: Visioner och vardagsarkitektur – byggnadskonst i Jönköpings län under 1900-talet. Småländska kulturbilder, Jönköpings läns museum 2007.

Ullén, Marian, *Medeltida träkyrkor, I Småland samt Ydre och Kinda härad i Östergötland*. Stockholm 1983.

Ullén, Marian, red. *Småland – Landskapets kyrkor*, Stockholm 2006.

Arkiv

Kalmar läns topografiska arkiv.

Vimmerby kyrkliga samfällighets arkiv.

Bilaga 1

Kulturminneslagen

Vad är tillståndspliktigt i kyrkobyggnaden och på kyrkogården enligt lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.

Utdrag ur lagtexten finns under flik 8 i pärmen ”Kyrkoantikvarisk ersättning Vård- och underhållsplanering”.

Församlingskyrkorna och deras inventarier representerar arkitektoniskt, konstnärligt och kulturhistoriskt något av det främsta som skapats i vårt land. Detta rika kulturarv skyddas enligt kulturminneslagen 4 kapitel som innehåller bestämmelser om skydd för och vård av kulturminnen. Det är vårt gemensamma ansvar att se till att lagen efterföljs och att de kyrkliga miljöerna vårdas och bevaras för framtiden.

Enligt kulturminneslagen skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Alla kyrkor som är uppförda före utgången av 1939 är skyddade och får inte ändras på något väsentligt sätt utan tillstånd av länsstyrelsen. Tillståndsplikten gäller också vissa yngre, särskilt utvalda byggnader och anläggningar. För begravningsplatser gäller tillståndsplikten för begravningsplatser som anlagts före utgången av år 1939. I de flesta kyrkor finns inventarier med mycket stora kulturhistoriska värden. Dessa är också skyddade och i varje församling ska finnas en förteckning över inventarier av kulturhistoriskt och konstnärligt värde. Övriga bruksinventarier förs upp på en separat inventarieförteckning. Vård och underhållsinsatser får i allmänhet endast utföras av utbildade konservatorer.

I kyrkobyggnaden krävs tillstånd från länsstyrelsen för att:

- Bygga om eller bygga till
- Ändra, tillföra eller flytta fast inredning och inventarier såsom bänkar, dopfont, altare, skulpturer och annan konstnärlig utsmyckning m.m.
- Ändra eller göra nya installationer
- Ändra färgsättning eller ytskikt
- Göra andra ingrepp i eller ändringar av exteriör, interiör eller fast inredning

Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde får inte utan tillstånd från länsstyrelsen:

- Avyttras eller flyttas från den plats där de sedan gammalt hör hemma
- Avförs från förteckningen över kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde
- Ändras eller repareras/konserveras

För begravningsplats och kyrkogård krävs tillstånd från länsstyrelsen för att:

- Utvidga eller på annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen
- Där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning

Vad som menas med ”väsentlig ändring” kan exempelvis vara:

- Borttagande eller genomgripande ändring av hägnad
- Ändring av material eller färgsättning på anordning inom begravningsplatsen

- Ändring av inredning och konstnärlig utsmyckning i ceremonirum samt konstnärlig utsmyckning utomhus med undantag av sådana betydelselösa ändringar som endast avser att tillgodose vissa praktiska behov
- Ändring av vegetationens arkitektoniska och rumsskapande karaktär
- Större ändringar av gravkvarter och vägsystem inom gravplatsen
- Åtgärder som i sig själva inte är väsentliga men som får betydelse för anläggningens helhetsverkan om de upprepas såsom borttagande av gravramar, staket eller dylikt kring gravplatser
- Ändrad vägbelysning anläggande eller ändring av elektrisk belysning.

Vid tveksamhet om en åtgärd är tillståndspliktig rådfråga alltid länsstyrelsen eller länsmuseumet.

Kontakter:

Länsstyrelsen Kalmar län
Kulturmiljöfunktionen
391 86 Kalmar
Kontaktperson: Ulla Ekberg
Tel vx: 0480- 820 00
E-post: ulla.ekberg@h.lst.se

Linköpings Stift
Gunnar Nordanskog
Ågatan 65
582 22 Linköping
Tel vx:013-242600

Växjö Stift
Torbjörn Sjögren
Box 527
351 06 Växjö
Tel vx: 0470-77 38 00

Kalmar läns museum
Box 104
391 21 Kalmar
Kontaktperson: Jan Westergren, Liselotte Jumme
Tel vx: 0480 – 45 13 00
E-post: jan.westergren@kalmarlansmuseum.se, liselotte.jumme@kalmarlansmuseum.se

Textilkonservator: Evelina Sand, Kalmar läns museum
Tel vx: 0480-45 13 00
E-post: evelina.sand@kalmarlansmuseum.se

Övriga konservatorsfrågor:
Östergötlands länsmuseum, tel. vx: 013 – 23 03 00
Jönköpings läns museum, tel. vx: 036 – 30 18 00

Bilaga 2

Policydokument med grundläggande principer för vården av det kyrkliga kulturarvet.

(Gemensamt framtagna av Svenska kyrkan och Riksantikvarieämbetet. Publicerat i Fädernas kyrkor – och framtidens, s 175 f. SKU 1996:1)

- Kyrkorna är ett kulturarv som tillhör alla och skall bevaras åt kommande generationer.
- Kyrkorna är levande gudstjänstrum och ett ovärderligt kulturarv.
- Kulturmiljövårdens uppdrag är att företräda det allmänna vad gäller bevarandet av kulturarvet och att i detta arbete göra en avvägning mot församlingens intressen.
- Kyrkan skall respekteras som ”ett heligt rum” för högtid och stillhet – ett rum för gudstjänst och kyrkliga handlingar: dop, konfirmation, vigsel och begravning.
- Kyrkan skall respekteras som ett levande kulturarv där den i obruten kontinuitet bestående funktionen har ett värde i sig.
- Kyrkan skall respekteras som ett historiskt dokument.
- Kyrkan skall respekteras som ett arkitektoniskt monument.
- Hanteringen skall grunda sig på en sammanvägd bedömning av kyrkans uppgift att samla till gudstjänst och högtid å ena sidan samt kyrkans historiska, arkitektoniska och estetiska värden å den andra. Bedömningen skall ge underlag för ställningstagande både i stort och vad avser de enskilda detaljerna.
- Hanteringen skall ske utifrån en helhetssyn på objektet.
- Grundläggande principer för god byggnadsvård skall alltid gälla. Det innebär
  - att visa respekt för originalet
  - att verka för reversibla åtgärder
  - att använda adekvata material och metoder
  - att ställa krav på kvalitet i material och utförande
- Estetiska omgestaltningar (”smakrestaureringar”) bör bedömas restriktivt men kan komma ifråga exempelvis i en i flera etapper förvanskad kyrka av låg estetisk och antikvarisk kvalitet. Kraven på god arkitektonisk och estetisk gestaltning skall då ställas högt.
- Kyrkorna skall vara väl dokumenterade. Därvid skall utgångspunkten vara
  - att dokumentationen skall kunna ge underlag för en rekonstruktion i händelse av exempelvis brand.
  - att kyrkan i princip skall bevaras för all framtid. Därför skall dokumentationen av åtgärder, metoder och material kunna ge tillräckligt underlag för det framtida underhållet.
  - att kyrkorna i sig är värdefulla kunskapsbanker. Dokumentation av murverk, konstruktioner, snickerier, målningar, inventarier etc. skall syfta till att ta tillvara och sprida den kunskapen.

Bilaga 3

Vårdprinciper

Sammanställt av Anna Lindqvist, Östergötlands länsmuseum.

Ett generellt antikvariskt förhållningssätt innebär att utgå från det enskilda objektet, att underordna sig och respektera byggnaden eller föremålet och dess årsringar. Ambitionsnivån ska alltid vara hög när det gäller bevarandet och kvalitetskraven höga i fråga om reparationsarbete och nytillskott. En grundläggande princip är att minimera förändringarna och i en dialog med församlingarna och de kyrkliga samfälligheterna finna så skonsamma lösningar på de praktiska och liturgiska funktionsbehoven som möjligt.

Att särskilt tänka på i förvaltning av kyrkan och inför olika vårdinsatser förutom vad som anges i det allmänna policydokumentet

- Kontinuerligt underhåll förebygger ofta stora vårdinsatser.
- Ingreppen ska vara så minimala som möjligt. Minsta möjliga åtgärd innebär i allmänhet även lägre kostnader.
- Spår av ålder och patina är viktiga att bevara.
- Använd traditionella material och metoder, såsom linoljefärg och linoljekitt, trätjära, kalkbruk och kalkavfärgning m.m.
- Kontinuerlig översyn av inventarierna.

Allmänna kortfattade råd vid hantering av olika inventarier

De nedan redovisade råden är i stora drag en sammanfattning av den sammanställning ”Kunskapsinhämtning och inventering” som återfinns under flik 13 i pärmen ”Kyrkoantikvarisk ersättning Vård- och underhållsplanering.” Riksantikvarieämbetet har även gett ut en skrift som heter ”Tidens tand: förebyggande konservering”, redaktör Monika Fjaestad, 1999. En annan mycket innehållsrik vägledning är utarbetad 1996 av Stiftelsen Västsvensk konservatorsateljé i samarbete med Stiftessamfälligheten i Göteborgs stift ”Tillsyn och besiktning av kyrkobyggnader och inventarier”.

Orglar - kräver specialistkompetens och för vården gäller samma grundläggande principer som för byggnaden och övriga kyrkliga inventarier.

Metallföremål – de vanligaste skadorna på metallföremål är korrosionsskador och skador som uppkommer genom ovarsam hantering. Håll föremålen dammfria. Använd helst endast ljus med rent stearin, då paraffinet sotar mycket när det brinner. Var försiktig vid släckning av ljusen så att inte stearinet droppar. Undvik att gammalt vin blir stående i kannor och kalkar. Metaller mår bäst av att förvaras så torrt som möjligt. Undvik att ställa föremål på fuktiga golv eller nära ytterväggar och fönster, där variationer i luftfuktighet och temperatur kan vara stora.

Textilier – de vanligaste skadorna på textil härrör från slitage, ovarsam hantering, häng- och vikskador, nedsmutsning samt förvaringsskador orsakade av fukt, mögel eller skadedjurangrepp. För förvaring av textilier gäller att det ska vara en viss luftcirkulation. Börjar det kännas fuktigt i t ex sakristian, så låt dörrar eller lådor till textilförvaringen stå på glänt. Skåp som innehåller textilier ska inte stå direkt vid yttervägg, utan låt det vara en ordentlig luftspalt mellan vägg och skåp. Textilierna mår i allmänhet bäst av en liggande förvaring. Hänger mässhakarna på galgar, ska dessa galgar vara anpassade till varje mässhake. Rådgör med konservator eller antikvarie vid rengöring och reparation av textilier.

Bemålade inventarier – målade föremål mår bäst av en låg och stabil temperatur. Rådgör alltid med konservator inför rengöring av bemålade föremål. Hittar ni färgflagor under t ex ett altarskåp, låt dem ligga tills en konservator är rådfrågad. Var försiktig med levande ljus, där stearinet kan droppa och med vattenringar efter blomvaser. Var även observant på spår efter insektsangrepp, som t ex trämjöl på eller under föremålen.

Förgyllda inventarier – för förgyllda inventarier gäller samma rekommendationer som för bemålade inventarier. Dammtorka aldrig förgyllda ytor. Förgyllning med äkta guld är inte vattentålig. Dammsugning med avstånd mellan föremålet och munstycket kan användas som rengöringsmetod. Man kan även borsta lätt med en mycket mjuk pensel/borste för att få bort löst damm. Rådgör dock alltid med konservator inför rengöring av förgyllda ytor.

Glasfönster, glasmålningar och glasinventarier – Äldre glasrutor utan dekor rengöres försiktigt med mjuk borste, därefter med ljummet vatten som noggrant torkas torrt. Rådgör alltid med konservator innan rengöring sker av glasmålningar. En viktig förebyggande åtgärd mot nedbrytning av glasföremål är rengöring av ytskikten, låt inte gammalt blomvatten bli stående i vasen eller vin i karaffer etc.

Sten - påverkas negativt av framför allt smuts, fukt och olämpliga rengöringsmedel. Annars är slitage och hanteringsskador vanligaste skadeorsakerna. Rådgör alltid med konservator innan åtgärder sker av sten som är skulpterad eller bemålad.

Pappersföremål – konst på papper, böcker och olika arkivalier, d v s ritningar, kartor och övriga dokument skadas i första hand av ovarsam hantering, fukt och ljus. Undvik att hänga tryckta bilder i direkt solljus eller över värmeelement. Stora tunga böcker ska förvaras liggande och böcker med spännen och beslag förvaras för sig, så att de inte skadar intillstående böcker. Ihoprullade kartor och ritningar ska inte stå upp eller staplas över varandra, förvara dem i ändamålsenliga skåp och hyllor. Rådgör gärna med antikvarie eller landsarkivet.